

OVERTOOM KLAAR VOOR DE TOEKOMST

Een overtoom is een installatie waarmee het peilverschil tussen twee wateren wordt overbrugd door een schip over land van het ene water naar het andere te trekken. Ze zijn in nagenoeg alle gevallen vervangen door schutsluizen. Toch gaan er steeds meer stemmen op om deze vinding in ere te herstellen. Ook worden er meer kleinschalige initiatieven op dit gebied genomen. Met de huidige stand van de techniek moeten goed werkende, betaalbare oplossingen realiseerbaar zijn. Dat moet dan een vinding van voor onze jaartelling in een geheel eigentijds jasje worden.

PIM VAN DER MAREL

1 1. Bootconveyer zoals bedacht voor het Apeldoorns Kanaal
 ©Witteveen+Bos. **2 Instappen op de overtoom bij Zuna.** (©De Regionale Stichting Enterse Zomp)

Een overtoom of overhaal is een vinding of oplossing die dateert van voor onze jaartelling. De oudst bekende overtoom ‘liep’ namelijk over het smalste deel van de landengte van Korinthe. Die ligt tussen de Ionische Zee (Golf van Korinthe) en de Egeïsche Zee (Golf van Egina). Vermoedelijk al sinds de 7e eeuw voor Christus werden vrachtschepen hier eerst uitgeladen. Schip en inhoud werden vervolgens op ossenwagens over de landengte getrokken. Daarvoor gebruikte men een ‘diolkos’, een primitieve spoorlijn. Aan de andere kant van de landengte volgde dan het omgekeerde proces. Dan was er inmiddels wel een royale 6 kilometer over land afgelegd! Dat was echter nog altijd aantrekkelijker dan het alternatief: de hele Peloponnesos rondvaren. De overtoom zorgde ervoor dat Korinthe er al vroeg toe deed. Nog altijd heeft het een grote bekendheid, niet in het minst doordat de brieven van Paulus aan de lokale christelijke gemeente in de Bijbel zijn opgenomen. Meer dan 20 eeuwen lang is er bedacht en geprobeerd de overtoom te vervangen door een kanaal. Dit ‘Kanaal van Korinthe’ is er uiteindelijk in 1893 gekomen. Dat markeerde het einde van de overtoom daar, waarvan je bij Poseidonia nu nog de resten kunt bekijken.

AMSTERDAM

Een 17e eeuws Nederlands kinderlied verhaalt over ‘schuitje varen, theetje drinken’ en varen naar de overtoom. Dat liedje heeft het over de overtoom waaraan de straat Overtoom in Amsterdam-West haar naam dankt. Die overtoom

werd in 1515 aangelegd over een dam tussen de Schinkel en de toenmalige Kostverlorenwetering. Deze dam vormde de scheiding tussen de boezems van de Hoogheemraadschappen van Rijnland en Amstelland. Het gebied rond de overtoom ontwikkelde zich al snel tot een druk kruispunt van vaar- en gewone wegen. Er kwamen woningen, een wekelijkse markt, herbergen en vertier. Aan de populariteit van de locatie herinnert het bewaard gebleven Aalsmeerder Veerhuis uit 1634, ook bekend als ‘Herberg De Bonte Os’. Sinds 1965 is het in bezit van de Vereniging Hendrick de Keyser waardoor het ook in de toekomst voor het nageslacht behouden blijft.

De overtoom heeft eeuwenlang gefunctioneerd en is in 1809 vervangen door een schutsluis: de Overtoomse sluis. Dat is nu de naam van de brug die op die plaats ligt, want de sluis is er niet meer. De Nieuwe Meersluis heeft de functie van de Overtoomse sluis overgenomen. Als je nu de Staande Mastroute vaart, kom je nog altijd over diezelfde Schinkel en Kostverlorenvaart. Vroeger ging deze passage dus een flink stuk minder gemakkelijk.

VENHUIZEN

Hoewel de historische overtomen bijna overal verdwenen zijn, is ‘Het Radje’ aan de Westerbuurt in Venhuizen een aangename uitzondering. Venhuizen ligt in Noord-Holland, grofweg tussen Hoorn en Enkhuizen. De 18e eeuwse overtoom ter plaatse is geheel gerestaureerd en staat op de monumentenlijst. Met de overtoom trok men

ACHTERGROND OVERTOMEN

de vaartuigen over de Westerbuurt. Het is een kleinschalige overhaal die werkte met een dubbel stel windassen en een kabel. Wie zijn boot wilde overzetten, moest zelf de windassen bedienen. Het Radje wordt niet meer gebruikt maar is wel een prachtig voorbeeld van hoe een overtoom vroeger functioneerde. En het is een leuk ding om eens te bekijken.

ZUNA EN OVERWATER

Er zijn in Oost-Nederland op dit moment tenminste een tweetal overtomen daadwerkelijk in gebruik. En wel in de rivier de Regge. Dit water loopt door Overijssel en is een regenrivier, gekanaliseerd met stuwen. Beginnend bij Diepenheim mondt de Regge uiteindelijk bij Ommen uit in de Overijsselse Vecht.

Op de rivieren oostelijk van de IJssel werd vroeger met zogenoemde Enterse zompen gevaren. Dat waren als platbodden uitgevoerde pramen van ruim 10 meter lengte met een diepgang van minder dan een halve meter. Dat was handig voor de kleine, ondiepe en smalle riviertjes uit de streek. Er varen inmiddels weer een paar van deze zompen op de Regge. Op de scheepswerf in Enter worden namelijk – net als vroeger – originele zompen gebouwd. En het is voor deze boten dat de overtomen zijn gebouwd.

Waarschijnlijk ten overvloede: de overtomen zijn dus niet voor andere boten bedoeld. Je vindt ze bij Zuna tussen

Rijssen en Nijverdal en bij Overwater ten noorden van Hellendoorn.

LORRIES

De zompen meren af in Zuna en Overwater aan een vaste steiger. Daaronder begint een betonnen helling waarover een trailer op vier brede nylon wielen langs een spoor wordt geleid. De zomp vaart boven deze lorrie en wordt vastgezet aan de staanders ervan. De trailer wordt aangedreven door een elektromotor, die haar spanning krijgt uit de accu's van de boot. Het schip wordt op deze lorrie op- of neerwaarts gereden. De helling is niet steil, omdat de overtomen de helling van een vistrap benutten. De overbrugde hoogten zijn respectievelijk 1,20 meter en 2,50 meter. Met de zompen worden speciale 'overtoomtochten' gevaren. Voor wie interesse heeft, bezoek de site www.entersezomp.nl eens.

KLEINSCHALIG

De behoefte aan het overbruggen van peilverschillen neemt weer toe. Vaak hebben nieuwbouwwijken een ander waterpeil dan doorgaand (plezier)vaarwater. En hoewel de projectontwikkelaar wel bootjes heeft ingetekend, is in de praktijk natuurlijk nooit in een schutsluis voorzien. Dus zie je overal kleinschalige initiatieven ontstaan om zo'n (kostbare) schutsluis te omzeilen.

3 De flauwe helling bij Overwater (©De Regionale Stichting Enterse Zomp). 4 De langgerekte overhaal in Broek op Langedijk (foto: Waterrecreatie Advies). 5 De boot ligt in Broek op Langedijk op autobanden (foto: Waterrecreatie Advies). 6 Overtoom in De Goorn (foto: Waterrecreatie Advies).

3

4

5

Een voorbeeld is de wijk Mayersloot West in Broek op Langedijk. Daar is al in 2003 een overtoom voor kleine bootjes aangelegd. Volgens het erbij geplaatste bord geschikt voor boten tot 800 kg en een diepgang van maximaal 35 cm. De overtoom werkt met een lorrie waarop een aantal autobanden liggen. De 'handmatige' overtoom is in 2010 op kosten van de gemeente geëlektrificeerd. De wijkbewoners met een boot hebben tegen een borg een sleutel ontvangen om de installatie te bedienen.

Een ander voorbeeld is de wijk De Burghtlanden in het Noord-Hollandse De Goorn. Deze wijk is sinds mei 2008 ontsloten met een overtoom. Het is een waterrijke nieuwbouwwijk waarvan het peil lager ligt dan de grote vaarroute van Koggenland. De overtoom bestaat uit een aantal vaste rollen. Helemaal goed werkte het helaas niet, want volgens de laatste informatie is de overtoom voorlopig buiten gebruik gesteld.

BOAT CONVEYOR

Begin vorig jaar trokken de plannen van de Stichting Apeldoorns Kanaal de nodige aandacht. De Stichting wil met een boat conveyor (lopende band) schepen over de A50 tillen. Het is sowieso nog niet gelukt het Apeldoorns kanaal bevaarbaar te krijgen, dus zal dit spectaculaire plan de planstatus mogelijk niet ontstijgen. Nog niet alle voorzienbare problemen waren in het plan opgelost. Maar het betrokken ingenieursbureau heeft wel de nodige inventieve oplossingen aangedragen. Ondanks de tegenslag in de planfase is interessant dat het de aandacht vestigt op een overtoom-achtige oplossing. Daarmee zorgt het ervoor dat dit type oplossing in de schijnwerpers komt te staan en minder utopisch wordt dan het in eerste instantie lijkt.

'ZELFBEDIENINGSOVERTOOM'

Reinier Steensma van Waterrecreatie Advies B.V. in Lelystad heeft het idee en de tekeningen voor de Zelfbedieningsovertoom® gedeponeerd. Zijn bedrijf is ook de organisatie van het geruchtmakende rapport over de watersport in 2030, 2040 en 2050. Het bedrijf liet bovendien eind maart een persbericht uitgaan. Daarin werd gemeld dat een all-in offerte voor zo'n overtoom in Bunschoten was uitgebracht. Dat project zit nu in de besluitvormingsfase. Steensma daarover: "Alle betrokkenen zijn het erover eens dat het een innovatieve, financieel aantrekkelijke en technisch betrouwbare oplossing is." Opdrachtgever voor de uitwerking van het voorstel waren de gemeenten Amersfoort en Bunschoten alsmede Waternet uit Amsterdam. Voor Amersfoort en Bunschoten ging het om de ontsluiting van de woonwijken Vathorst en Rengerswetering. Waternet heeft een aantal plaatsen in Amsterdam op het oog waar een overtoom een aantrekkelijke oplossing zou kunnen zijn. Steensma verhaalt enthousiast: "Je meldt je aan, vaart de overtoom in, drukt op de startknop en wordt vervolgens naar de andere kant van de dijk of dam getransporteerd. Als aanvulling op zelfbedieningsluizen en -bruggen zorgt de Zelfbedieningsovertoom op die manier voor nieuwe vaarmogelijkheden."

ALTERNATIEF

De aanleg van een schutsluis is kostbaar. Begin 2016 is het bedrijf daarom gestart met een zoektocht naar alternatieven om een dijk of dam te passeren. Alle varianten in en buiten Europa werden onderzocht. Uiteindelijk bleek de aloude overtoom het meest inspirerend. Men is in staat tot een all-in aanbieding omdat voor de verschillende onderdelen gespecialiseerde leveranciers meewerken.

Steensma legt uit: "Het Programma van Eisen wil boten tot circa 7,5 meter en een gewicht tot ongeveer 2,5 ton horizontaal over een dijk (helling tot 40°) en eventueel een weg of fietspad transporteren. Knop indrukken, men blijft aan

VOOR DE RECREATIEVAART MET OPEN BOTEN WORDEN STEEDS MEER ROUTES ONTWIKKELD

boord en het glas wijn moet tijdens het transport op de motorkap kunnen blijven staan. Wij denken in deze opzet geslaagd te zijn."

De recreatievaart van dagtochten met open boten wint aan populariteit. Voor deze categorie worden steeds meer vaarroutes ontwikkeld. Ondiepe vaarwegen en vaarwegen met een beperkte doorvaarthoogte worden ontsloten, open gegraven of opnieuw in gebruik genomen. De sloepverhuurmarkt trekt meer en meer aan. De ontwikkeling van de Zelfbedieningsovertoom lijkt goed aan te sluiten op deze ontwikkeling.

"Wij denken dat Bunschoten – of eigenlijk Spakenburg – de eerste zelfbedieningsovertoom krijgt, maar het is zeker niet de laatste. Er zijn veel meer locaties in Nederland waar dit een oplossing is."

ACHTERGROND OVERTOMEN

7 Reinier Steensma van Waterrecreatie Advies op zijn kantoor in Lelystad.

8 De Bootconveyer is een lopende band voor boottransport (©Witteveen+Bos).

9 De Zelfbedieningsovertoom® nog als studie (©Waterrecreatie Advies).

ROBUUST

Op de vraag wat het ontwerp van de Zelfbedieningsovertoom beter maakt dan de bestaande overtomen, zegt Steensma: "Met de bestaande toepassingen kon je alleen een flauw talud passeren en een beperkt hoogteverschil overbruggen. Bij grotere hoogteverschillen waren botenliften noodzakelijk of zelfs – dat zie je in het buitenland – complete bakken met water. Dat zijn enorme ondernemingen. Wij hebben de boot 90° gedraaid en in een wieg geplaatst. Dat is een oneindig veel simpeler oplossing. Daarmee durven we dan ook nog eens een hellingshoek aan van 40° (een steilere helling zijn we nog niet tegengekomen). En het hoogteverschil dat we kunnen overbruggen is onbeperkt."

Angst voor schade aan de boot is volgens Steensma volstrekt niet nodig: "Over dit probleem hebben we natuurlijk lang nagedacht. De oplossing is bedacht met mijn zwager. Hij is een werktuigbouwer en ik ben een scheepsbouwer. Ik heb in de jachtbouw gewerkt en 7 jaar een jachthaven gerund. Daardoor heb ik bijna alle boten van onder wel gezien. Een overtoom of overhaal maakte tot nu toe gebruik van een langshelling. Het schip staat dan op zijn kiel en moet worden gestempeld, anders valt het op zijn zij. Bij een trailer moet je de steunen ook in hoogte afstellen. Bij ons staat de boot niet op zijn kiel, maar komt hij terecht op vier kussens. Geen schade aan de romp en bij het opdrijven drijft hij horizontaal op. Dus ook geen schade aan de schroef of aan het roer."

De zelfbedieningsovertoom wordt elektrisch bediend. Handmatig is een boot van 2,5 ton immers niet omhoog te hijsen, althans niet op een manier waar je blij van wordt. Voor gebruikers is er geen enkele reden er bang voor te zijn. Als je het een keer gezien hebt, dan snap je het. Ze zullen er ongetwijfeld heel snel aan wennen, net als aan een zelfbedieningsluis of -brug."

DAT IS SNEL, DAT LIJKT...

Als het woord overtoom de associatie oproept met snelle levering, komt dat ongetwijfeld door een oude STER-spot. In de spot bestelt een ondernemer telefonisch spullen en zegt: 'ik wil het snel hebben'. In diezelfde spot komt de vrachtauto van Overtoom nog voor hij de telefoon neerlegt al toeterend zijn terrein oprijden. De reclame leverde het bedrijf uiteindelijk een naamsbekendheid op die alleen door Heineken werd overtroffen. Desondanks heeft de Franse moedermaatschappij in 2014 gekozen voor één naam in Europa. Het bedrijf heet nu overal Manutan.

PRAKTISCH

Om de vraag of je hem ook stil kunt zetten om bijvoorbeeld troep uit je schroef te halen moet Steensma grinniken: "Er zit een noodstop op, maar het is niet de bedoeling om tijdens het transport van boord te gaan. Er is ook al gevraagd of je niet een afsputplaats in de hellingbaan kan opnemen. Maar het overzetten wordt geen tijdrovende passage hoor! Wij denken dat het sneller gaat dan het schutten van een sluis."

Op de onvermijdelijke vraag wat zo'n overtoom zo ongeveer moet gaan kosten geeft Steensma een diplomatiek antwoord: "Dat is afhankelijk van de situatie. We doen het nu met drie specialisten. Compleet, inclusief baggeren, het aanleggen van de wacht- en meldsteigers, damwanden, garantie en 10 jaar onderhoud. Dan is het nog steeds veel goedkoper dan een sluis."

In het kader van de te verwachten klimaatontwikkelingen lijkt de Zelfbedieningsovertoom niet op veel oppositie te zullen stuiten. Als je een boot over een dijk tilt, leidt dat immers niet tot verzwakking van die dijk. Het wachten lijkt op de eerste overtoom, zodat we hem kunnen uitproberen. Voor wie de laatste ontwikkelingen in de gaten wil houden:

<http://www.waterrecreatieadvies.nl>

8

9